

BARQAROR RIVOJLANISH TUSHUNCHASI VA UNING NAZARIY JIHATLARI

Islomova Sohijjamol Fazliddin qizi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Zamonaviy global iqtisodiy sharoitda barqaror rivojlanish tushunchasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. 2015-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan "2030-yilgacha Barqaror Rivojlanish Maqsadlari" hujjatida belgilangan 17 global maqsad, ayniqsa, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun strategik ahamiyatga ega. Mamlakatimizda 2017-yildan boshlab amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirishga qaratilgan bo'lib, bu jarayon iqtisodiy siyosatning barcha yo'nalishlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Barqaror rivojlanishning O'zbekiston kontekstidagi ahamiyatini quyidagi jihatlar bilan izohlash mumkin:

Birinchidan, mamlakatimiz iqtisodiyotini xomashyoga qaram bo'lishdan chiqarish zarurati. 2020-2023 yillardagi statistika ma'lumotlariga ko'ra, YaIM tarkibidagi qayta ishlash sanoatining ulushi 24% dan 32% ga oshgan bo'lsa-da, bu ko'rsatkich rivojlangan mamlakatlar darajasidan (60-70%) ancha past. Barqaror rivojlanish strategiyasi aynan qayta ishlash sanoatini rivojlantirish, qo'shimcha qiymat yaratuvchi ishlab chiqarish tarmoqlarini rag'batlantirish orqali xomashyo eksportiga qaramlikni kamaytirishga qaratilgan.

Ikkinchidan, ekologik barqarorlik masalalari. O'zbekiston Markaziy Osiyoda ekologik tahdidlar eng yuqori darajada bo'lgan mamlakatlardan biri hisoblanadi. Aral dengizi muammosi, suv tanqisligi, havo ifloslanishi kabi muammolar nafaqat atrof-muhitga, balki iqtisodiyotga ham jiddiy zarar yetkazmoqda. Barqaror rivojlanish yondashuvi aynan ekologik muammolarni iqtisodiy rivojlanish bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Uchinchidan, ijtimoiy barqarorlik. Aholining turli qatlamlari o'rtasidagi daromadlar tafovutining kuchayishi, qashshoqlik muammosi, aholining ijtimoiy himoyasizligi kabi muammolar mamlakatimizda ijtimoiy barqarorlik uchun jiddiy tahdid hisoblanadi. Barqaror rivojlanish strategiyasi aynan ushbu muammolarni hal etishga qaratilgan.

Barqaror rivojlanish nazariyasi zamonaviy global miqyosda rivojlanishning eng dolzarb konsepsiyalaridan biridir. Uning asosida quyidagi fundamental tamoyillar yotadi:

- Uch o'lchovli model: Bu model barqaror rivojlanishning uchta asosiy o'lchovi - iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlarining muvozanatini ta'minlashga qaratilgan. Iqtisodiy o'lchov samarali resurslar taqsimoti va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni, ijtimoiy o'lchov inson kapitalini rivojlantirish va ijtimoiy adolatni, ekologik o'lchov esa tabiiy resurslarni muhofaza qilishni nazarda tutadi.

- Resurslarning cheklanganligi prinsipi: Bu printsip tabiiy resurslarning cheklanganligi va kelajak avlodlar uchun ularni saqlab qolish zarurligini ta'kidlaydi. Herman Dalyning "Barqaror holat iqtisodiyoti" nazariyasida isbotlanganidek, resurslarni haddan tashqari iste'mol qilish ekologik tizimlarning barqarorligini buzadi.

Iqtisodiy siyosatning barqaror rivojlanishga ta'sirini tushunish uchun quyidagi nazariy yondashuvlar muhim ahamiyatga ega:

- Makroiqtisodiy barqarorlik nazariyasi: Bu nazariya inflyatsiya, ishsizlik va byudjet taqchilligi kabi makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning barqarorligini ta'minlash orqali uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga erishish mumkinligini ko'rsatadi. O'zbekiston kontekstida bu nazariya ayniqsa muhim, chunki mamlakatimizda 2017-yildan boshlab makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha keng qamrovli islohotlar amalga oshirilmoqda.

- Iqtisodiy o'sish modellari: Yangi klassik o'sish modellari (Solou modeli) va endogen o'sish nazariyalari (Romer, Lukas) texnologik innovatsiyalar va inson kapitalining rivojlanishdagi rolini ta'kidlaydi. Barqaror rivojlanish uchun ayniqsa "yashil o'sish" modeli muhim ahamiyat kasb etadi, u iqtisodiy o'sish bilan ekologik barqarorlikni uyg'unlashtirishga qaratilgan.

Ekologik iqtisodiyot barqaror rivojlanishning muhim tarkibiy qismi bo'lib, quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi:

-Ekologik soliqlar nazariyasi: Bu nazariya atrof-muhitga zarar yetkazuvchi faoliyatlarga soliqlar joriy etish orqali ekologik barqarorlikni ta'minlash mumkinligini ko'rsatadi. Pigou solig'i konsepsiyasi asosida ishlab chiqilgan ushbu yondashuv O'zbekistonda ham amalga oshirilayotgan ekologik to'lovlar tizimining nazariy asosidir.

-Tabiiy kapital nazariyasi: Robert Kostanza va boshqalarning ishlarida ishlab chiqilgan bu nazariya tabiiy resurslarni kapitalning bir turi sifatida qarash zarurligini ta'kidlaydi. Bunga ko'ra, tabiiy kapitalning yo'qolishi kelajakdagi iqtisodiy farovonlik uchun jiddiy tahdid hisoblanadi.

O'zbekistonning barqaror rivojlanishga oid qonunchilik bazasi quyidagi asosiy hujjatlardan iborat:

- "Barqaror rivojlanish to'g'risida"gi qonun: 2019-yil 22-oktabrda qabul qilingan ushbu qonun mamlakatimizda barqaror rivojlanishning huquqiy asoslarini belgilab beradi. Unda BMTning 2030-yilgacha Barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish yo'lida O'zbekistonning majburiyatlari aks ettirilgan.

- "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun: 2021-yilgi yangi tahrirdagi ushbu qonun ekologik barqarorlikni ta'minlashning huquqiy mexanizmlarini belgilaydi. Xususan, atrof-muhitni muhofaza qilishning iqtisodiy mexanizmlari, ekologik ekspertiza va monitoring tizimlari to'g'risidagi qoidalar o'z aksini topgan.

- Iqtisodiy islohotlar strategiyasi: 2022-yil 21-yanvarda qabul qilingan "Yangi O'zbekiston - 2030" strategiyasi mamlakatimizning uzoq muddatli barqaror rivojlanish yo'lini belgilab beradi. Strategiyada iqtisodiy diversifikatsiya, yashil iqtisodiyotga o'tish va ijtimoiy adolatni ta'minlash kabi muhim yo'nalishlar aks ettirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brundtland, G. H. (1987). Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development. United Nations General Assembly document A/42/427.

2. Daly, H. E. (1996). Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development. Beacon Press.
3. Hawken, P., Lovins, A., & Lovins, L. H. (1999). Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution. Little, Brown and Company.
4. Raworth, K. (2017). Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist. Chelsea Green Publishing.
5. Sachs, J. D. (2015). The Age of Sustainable Development. Columbia University Press.
6. Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.